כד הקמח — חמדה

עובד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים חסר לב, חמד רשע מצוד רעים ושרש צדיקים יתן (משלי י״ב:י״א-י״ב). יזהיר שלמה בכאן על החמדה כי היא מדה נטועה בלב מצד התאוה ויצר הרע, וידוע כי החטא הקדמוני מתוך החמדה היה שנא' (בראשית ג׳:ו׳) ונחמד העץ להשכיל. ולכך יאמר עובד אדמתו ישבע לחם מי שמשתדל וטורח שיתפרנס מיגיע כפיו הוא שבע מכל טוב אבל המרדף ריקים והוא היושב ובטל ומתחבר אל אנשים ריקים שהם בטלים ממלאכה לא די שהוא חסר לחם כי גם חסר לב הוא, וכבר אמרו (כתובות פ"ה דף נט ב) הבטלה מביאה לידי שעמום כי הבטלה ההיא תביאנו לחמוד ממון הרשעים, ולכך סמך לו מיד (משלי י״ב:י״ב) חמד רשע מצוד רעים וכיון שחמד קראו רשע כי אסור לחמוד ממון חבירו המותר אף כי ממון הרשע שקנאו בגזל וחמס וסופו שיאבד ויכלה כרגע בבא עליו מקרה מעט וצרה קלה כענין שכתוב (תהילים ל״ד:כ״ב) תמותת רשע רעה. אבל הצדיק הוא נותן שרש בכל עת ועת והוא מתקיים לעולם לא יפחד למקרים ולא יאבד ויכלה אפי' בצרות רבות (משלי כ״ד:ט״ז) כי שבע יפול צדיק וקם, והנה הוא כשרש האילן הנטוע במקום נחלי מים שאפי' באין כל רוחות שבעולם אין מזיזין אותו משם, וכענין שכתוב (תהילים א׳:ג׳) והיה כעץ שתול על פלגי מים וכו' לא כן הרשעים, ומה שאמר יתן היה לו לומר יתנו אבל הוא כדרך (משלי כ״ח:א׳) וצדיקים ככפיר יבטח. וכן (בראשית מ״ט:כ״ב) בנות צעדה עלי שור. בא וראה כמה גדול איסור החמדה שהרי מתוך החמדה יבא אדם לידי גזל הוא שכתוב (מיכה ב׳:ב׳) וחמדו שדות וגזלו. ומתוך החמדה לקה גחזי נער אלישע בצרעת כשחמד ממונו של נעמן שהרי כשבא נעמן והביא מנחה לאלישע אמר לו (מלכים ב ה׳:ט״ו) הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה מאת עבדך ויאמר אלישע חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח ויפצר בו לקחת וימאן. מה עשה גחזי שהיה צר עין וחומד ממון רדף אחרי נעמן ואמר לו אדני שלחני אליך שתשלח ככר כסף ושתי חליפות בגדים לב' אנשים שבאו אליו מהר אפרים ויאמר לו הואל וקח ככרים ויואל ויקח כלומר השבע וקח וישבע ויקח מה לקח צרעת נעמן שדבקה בו ובזרעו עד עולם. וכן אמר לו אלישע לגחזי (שם) וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך עד עולם וכן היה לו דכתיב (שם ז) וארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער מי היו זה גחזי ושלשת בניו, מתוך החמדה יבא אדם לידי רציחה שכן מצינו בעכן שנדון בשני דינין שנסקל ונשרף והוא שכתוב (יהושע ז׳:כ״ה) וירגמו אותו כל ישראל אבן וישרפו אותם באש ויסקלו אותם באבנים, נסקל על חלול שבת כי בשבת גנב ונשרף על שמעל כך דרשו רז"ל בתנחומא בסדר אלה מסעי. ומכאן שהחרם אש שורפת וכל המועל בו יתחייב בשריפה, ומי הביאו לכל זה החמדה שחמד הגנבה ההיא כענין שכתוב (שם) וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה ולשון זהב אחד ואחמדם ואקחם, וכן מצינו בענין אחאב שחמד כרם נבות היזרעאלי וא"ל אליהו בדבר השם (מלכים א כ״א:י״ט) כה אמר ה' הרצחת וגם ירשת במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילוקו הכלבים את דמך גם אתה אבל הועילה לו הכנעתו כמו שכתוב בסמוך (שם) הראית כי נכנע אחאב מפני. ואיזבל שעשתה כל הענין ע"י שני אנשים בני בליעל לקקו הכלבי' את דמה בחלק נבות היזרעאלי. ואמרו במדרש כל מי שחומד מה שאינו ראוי לו מה שמבקש אין נותנין לו ומה שבידו נוטלין ממנו, שכן מצינו בנחש הקדמוני נתן עינו בחוה וחמדה ולא היתה ראויה לו מה שבקש לא ניתן לו ומה שבידו נטלו ממנו שהרי נתקלל על זה (בראשית ג׳:י״ד) על גחונך תלך: הוזהרנו באיסור החמדה בעשרת הדברות בדיבור לא תחמוד, ומה שלא הזכיר שם לאו של לא תגזול בכלל הלאוין לפי שהגזל בכללו, והנה למדנו ק"ו אם החמדה שהיא תלויה בלב אסר הכתוב אין צריך לומר הגזל שיש בו מעשה, וידוע כי מתוך החמדה יבא אדם לבגוד במצות שאם הוא חומד ממון אחרים כ"ש שיחמוד ממון עצמו ותהיה עינו צרה לתת ממנו צדקה ושאר חיובי המצות הנמשכות אחר הממון והן מתנות עניים לקט שכחה ופאה או הפרשת מעשר וכיוצא בהן. ולכך קבעה תורה לא תחמוד בדבור י' כדי להזהיר את האדם על המעשה שלא יחמוד ממונו ויפרישנו כראוי וכן בכל שאר חוקי המתנות שקבעה לו תורה בהם מצוה. ועוד אפשר לומר כי לכונה אחרת קבעתו תורה

עשירי כלומר אחרון מפני שהוא שקול כנגד כל דברות שכל מי שלא נזהר מן החמדה לסוף הוא נכשל ועובר על כולם, שמתוך החמדה יבא לידי גנבה הרי הוא עובר על לא תגנוב, וכשיתבעוהו לדין יכפור וישבע לשקר הרי שעובר על לא תשא, ולפעמים שיגנוב בשבת הרי שהוא עובר על זכור, ואם הוא מתירא שמא יהרגוהו על הגנבה ילך וישתמד הרי שעבר על לא יהיה לך, וכן דרשו ז"ל מעשה באדם אחד שחמד בלבו אשת איש שהלך בעלה למדינת הים והיא לא היתה רוצה בו מה עשה חפר את ביתה בליל שבת הרי שעבר על זכור. בא ושכב עמה עבר על לא תנאף. עמד והרגה עבר על לא תרצח. לקח כל נכסיה עבר על לא תגנוב. תבעוהו לדין ונשבע עבר על לא תשא. היה מתירא שמא יהרגוהו הלך ונשתמד ועבר על לא יהיה לך. הרי שחמדת אשת איש מביאתו לעבור על הדברות כלן. וטעם לא תחמוד והיא מצוה במחשבת הלב שאינה בידי האדם פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא שיתיאש ממנה כשם שהכפרי מתיאש מקחת בת מלך לאשה, שאל"כ איך תעניש התורה על מחשבת הלב בראותו אותה פתאום וחומדה. ועוד יתכן לומר כי לכונה אחרת קבעתו תורה אחרון כדי להקיש אחרון לראשון שניהם מצות תלויות במחשבת הלב זו מצות עשה וזו מצות לא תעשה והיא אחרונה כדי ללמד דעת את העם כי מי שהוא מקיים לא תחמוד הנה הוא מקיים מצות אנכי ואם עובר וחומד הרי הוא מבטל אנכי כי כיון שהוא חומד נראה שאין בטחונו בטחון גמור במי שאמר אנכי שאם כן לא היה חומד' כלל. וזהו לפי דעתי ענין הכתוב שאמר (משלי ט"ו:כ"ז) שונא מתנות יחיה כי בידוע שהאוהב מתנות לא הביאו לזה אלא החמדה הנטועה. בלבו אבל מי ששונא אותם בודאי עקר מלבו מדת החמדה ולכך אמר יחיה כלומר מבלעדיהם, יבטיחנו הכתוב שיחיה מבלתי המתנות כי לא בא לידי מדה זו לשנוא המתנות ושלא לבטוח בהם אלא מתוך שבוטח בהקב"ה על כן אמר יחיה כי הקב"ה יספיק לו טרפו ומזונו ולא יצטרך למתנות. ומפני שכח המלאכה גדול ומביא את האדם שלא לחמוד לכך הזכיר שלמה בכאן עובד אדמתו ישבע לחם להזהיר אדם שישתדל במלאכה שמתוכה יהיה שבע ולא יצטרך למתנות בני אדם ולא יתרושש, ובזה הזהיר עוד (שם כ) אל תאהב שינה פן תורש פקח עיניך שבע לחם. דבר ידוע כי אין צריך פקיחת עין לשבוע לחם ומה יאמר פקח עיניך שבע לחם, אבל ביאור הכתוב כן אתה שבע לחם פקח עיניך אל תאהב שינה פן תורש וזה ודאי צריך פקיחת עין שידע להעמיד ממונו בידו שלא יתרושש. ובמדרש עובד אדמתו ישבע לחם אם ייגע אדם בתורה ישבע לחם שנא' (שם ט) לכו לחמו בלחמי, ומרדף ריקים חסר לב שנא' (שם ג) אם ללצים הוא יליץ. ענין המדרש הזה כי יקרא התורה לחם לפי שהיא מזון הנפש כשם שהלחם הוא מזון הגוף. וכנה היגיעה בתורה בשם עבודה על שם כי עבודת האדמה יגיעה רבה שממנה חיות הגוף כן התורה צריכה יגיעה וממנה חיות הנפש. והודיענו בזה שאם יגע אדם בתורה כיגיעת האדם באדמה אין ספק שישבע מלחמה, וכמו שאמר (מגילה פ"ק דף ו ב) יגעתי ומצאתי תאמין אבל מרדף ריקים שאינו יגע בתורה אלא שיושב ובטל כאחד מהם בודאי יהיה חסר לב, כיון שלא ייגע בתורה ויבא לעשות כמעשיהם הרעים ולחמוד ולגזול ולהתלוצץ כמותם, והוא שאמר אם ללצים הוא יליץ ולפיכך סמך לו (שם יב) חמד רשע מצוד רעים כלומר שמתוך בטולו ושהוא נמשך אחר הריקים יביאנו לאיסור החמדה שהוא שרש החטאים כלן, ועל כן אמר עובד אדמתו ישבע לחם כי ממה שייגע בתורה וישבע ממנה ואז יפרוש מן החמדה ויסתפק בדבר הבינוני ולא יחמוד ליתרונות הממון ודי שיהיה לו לחם לאכול ובגד ללבוש שיעבור זמנו בכבוד ולא בבזוי בהיתר ולא באיסור. ואמרו בירושלמי בברכות כל ימיו של אותו צדיק יעקב אביהם לא היה מצטער אלא על פנימי וחיצון שנא' ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ע"כ. ועל כן צריך אדם להזהר מאיסור החמדה שלא יחמוד דבר מכל קניני העולם השפל הזה לא אוצר נחמד ושמן אלא תורה ומעשים טובים בלבד שכתוב בהן (תהילים י"ט:י'-י"א) הנחמדים מזהב ומפז רב, החמדה הזאת בלבד היא מותרת וכמו שאמרו (ב"ב פ"ב דף כב) קנאת סופרים תרבה חכמה. וכן החמדה בהקב"ה שיכסוף ויחמוד להיות מן הכת המשיגים אותו והחוקרים אחר ידיעתו, וכן שיחמוד לשבת בצלו ולהיות במחיצתו. וכן אמר שלמה ע"ה (שיר השירים ב':ג') כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: